

ביאורים

חזרה בתשובה אינה תלויה בזמן. כל עת שהאדם חוטא הוא חייב לעשות תשובה. אך יש זמן בשנה שהוא זמן של תשובה. דהיינו, האווירה בעולם מזמינה אותנו לשוב בתשובה. זהו זמן שבו ה' קרוב אלינו ומאותת לנו שגם אנו צריכים להתקרב אליו ולשוב מחטאינו. יום הכיפורים נחשב זמן תשובה לכול מכיוון שאינו מיוחד לאדם מסוים אלא לעולם כולו. בתהליך התשובה בימים אלו נושבת רוח של כלל. יש לכך ביטוי בכמה מהלכות היום. הידיו שנהגו לומר כל ישראל הוא בלשון רבים, שלא כמו הידיו שפגשנו בפרק א שנוסח בלשון יחיד. אנו אף אומרים וידוי בערב יום הכיפורים, קודם הסעודה המפסקת, בגלל החשש הרחוק שמה אחד מישראל יתרגש מאימת היום ויחנק בסעודה. ישנו גם וידוי ששליח הציבור, נציג המתפללים, אומר בתפילת הציבור. זהו יום של תשובה כללית אך גם היחיד מקבל את ביטויו. הוא צריך להתוודות גם על החטאים שעשה בעבר. דבר זה יזכיר לו שתמיד אפשר ליפול, ולכן צריך להמשיך להתעלות בעבודת ה'. יום תשובה כללי זה אינו מכפר על עבירה שהאדם פגע מאחד מהכלל. עברות שבין אדם לחבירו אינן נמחלות עד שהאדם שב מהם. הרמב"ם מדריך את הפוגע איך לשוב בתשובה. ראשית, עליו לשלם את הנזק או להשיב את הגזילה. שנית, עליו לבקש סליחה מהנפגע. זהו דבר קשה מכיוון שהוא דורש מהפוגע להשפיל את גאוותו ולהתחנן לפני הנפגע שימחל לו. הפוגע צריך להיות עקשן ולהמשיך בריצוי עד שמביא שלוש פעמים שלושה מחבריו של הנפגע כדי שידברו על ליבו שיסלח לו. אם לאחר כל זאת הוא לא סלח- הנפגע הוא החוטא. הסיבה לכך היא שהוא הפך מנפגע לפוגע מכיון הוא השפיל את חברו ללא צורך וללא כל מטרה. לכן כשאדם חוטא לרבו הוא צריך להמשיך ולהפציר אלף פעמים. הרב, מכיר את נפש תלמידו, ויודע שהתלמיד כנראה לא עשה תשובה שלמה, והוא זקוק שוב לעשות חשבון נפש. סירובו לקבל את מחילת תלמידו נובע ממניעים חינוכיים ולא מתוך רצון לבזותו. הדרכת הרמב"ם לנפגע היא לא להיות אכזרי ולקבל את סליחת הפוגע. הדרכה זו נובעת מתוך יסוד מהותי בנפש הישראלית. הרמב"ם אומר שיש הבדל גדול בין נפש ישראל לנפש הגויים. נפש ישראל היא רחמנית, תכונה שירשנו מאבותינו הקדושים. אך הגויים, גם אם הם גרי תושב (כמו הגבעונים), אינם בעלי תכונה זו.

הרחבות

• תשובת ציבור

אָבֶל בַּצָּבוּר - כָּל זְמַן שְׁעוּשֵׁין תְּשׁוּבָה וְצוּעֵקִין בְּלֵב שְׁלָם הֵן נַעֲנִין. מעלה יתרה יש לתשובה ולתפילת הציבור על פני תשובת ותפילת היחיד. כך כתב הרמב"ם לגבי תפילה: "תפילת הציבור נשמעת תמיד ואפילו היו בהן חוטאים אין הקב"ה מואס בתפילתם של רבים, לפיכך צריך אדם לשתף עצמו עם הציבור ולא יתפלל ביחיד כל זמן שיכול להתפלל עם הציבור" (הלכות תפילה ח א).
גם ריה"ל מרחיב במעלת תפילת הציבור: "אבל היתרון לקהל מכלמה פניה: מהם כי הקהל אינם מתפללים במה שיש בו הפסד ליחיד והיחיד אפשר שיתפלל במה שיש בו הפסד ליחידים אחרים... ומהם... כדי שישלים קצתם מה שיחסר בקצתם בשגגה או בפשיעה, ויסתדר מהכול תפילה שלמה בכוונה זכה, ותחול הברכה על הכול ויגיע לכל אחד מהיחידים חלקו ממנה" [ספר הכוזרי מאמר שלישי פסקה יט].

שאלות לדין

א. למה יש הבדל בין יחיד ששב בתשובה (שאצלו יש עליות ומורדות בסיכויי התקבלות התשובה) לציבור השב בתשובה (שתשובתו רצויה תמיד)?

ב. מדוע יש צורך לבקש מחילה מהנפטר אחרי שכבר מת?

מה שהוא חייב לו, נתכפר לו" (חובל ומזיק טו). וההסבר לכך הוא: תשלום הנזק בנוקדי ממון הוא בגדר פיצוי וריצוי של הניזק, ואילו בנוקדי הגוף, התשלום אינו יכול להיות פיצוי וריצוי על עגמת הנפש והצער שנגרמו לניזק. וגם החזרת גזלה אינה בגדר ריצוי הנגול, כיוון שבגזלה יש גם צער אישי. אבל כיוון שיש בכל עברה ממונית גם ממד של עברה למקום, האדם צריך להתוודות על חטאו ולעשות תשובה (לעיל א,א). **לְשַׁלַּא** - לבקש. **הַקְּנִיטוּ** - ציער. **וְלִפְגַּע בּוֹ** - לפגוש אותו ולהפציר בו. **מַרְעִיּוֹ** - רעיו, חבריו. **נוֹחַ לְרִצּוֹת וְקִשָּׁה לְכַעַס** - מתפייס בקלות וכועס בקושי. **לֹא יָקָם וְלֹא יִטֹר** - לא ינקום על מה שעשה לו חברו. וגם לא ישמור בלבו טינה עליו ויזכיר לו זאת, מפני שאם הוא עושה כן, הרי הוא חוטא בעצמו (יעות ז, א-ב, ח). **וְזֶה הוּא דָרְכָם שְׁלֹרְעֵי יִשְׂרָאֵל** - שהם "בביישנים, רחמנים וגומלי חסדים" (איסורי ביאה ט, א, ב, ג). **עֵרְלֵי לֵב** - שלבם אטום והם חסרי רחמים. **וְעֹבְרָתוֹ** - כעסו. **הַגְּבַעוּנִים** - שהיו אכזריים וביקשו לנקום בבניו של שאול (שם יב, כד). **עֲשָׂרָה בְּנֵי אָדָם וּמַעֲמִידוֹ עַל קַבְרוֹ** - כדי לפרסם את הדבר ולעורר את עומק תשובתו לנוכח המוות (כמו בתענית ד, ח). **חֲטָאֵי לֵי יִשְׂרָאֵל וְלִפְלוּנֵי** - שכל חטא הוא גם כלפי ה'. **יִנְחֲנוּ בְּבֵית דִּין** - והם יעשו בו מה שירצו (פתי"מ ב"ק ט, ה).

ו אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרת הימים שבינו ראש השנה יום הכיפורים היא יפה ביותר, ומיד היא מתקבלת, שנאמר: "דרשו יי בהמצאו, קראהו בהיותו קרוב" (ישעיה נה, א). במה דברים אמורים? בפיחיד. אבל בצבור - כל זמן שעושים תשובה וצוּעֵקִין בְּלֵב שְׁלָם הֵן נַעֲנִין, שנאמר: "כִּי אֵלֵהֶינוּ בְּכָל קְרָאֵנוּ אֱלֹהֵינוּ" (דברים ז, ד).

ז יום הכיפורים הוא זמן תשובה לכל, ליחיד ולרבים, והוא קצין מחילה וסליחה לישראל, לפיכך תבינו הכל לעשות תשובה ולהתנדות ביום הכיפורים. ומצות ודוי יום הכיפורים שיתחיל מערב היום קדם שיאכל, שפא יחנק בפעודה קדם שיתודה. ואף על פי שהתודה קדם שאכל, חוזר ומתודה בלילי יום הכיפורים ערבית, וחוזר ומתודה בשחרית ובמוסף ובמנחה ובנעילה. והיכן מתודה? יחיד - אחר תפלתו; ושליח צבור - באמצע תפלתו, בברכה רביעית.

ח הודוי שנהגו בו כל ישראל: "אבל חטאנו..." - והוא עקר הודוי. עברות שהתודה עליהן ביום הכיפורים זה - חוזר ומתודה עליהן ביום הכיפורים אחר, אף על פי שהוא עומד בתשובתו, שנאמר: "כִּי פִשְׁעֵי אֲנִי אֲדַע, וְחַטָּאתַי נִגְדִי תַמִּיד" (תהילים נא, ח).

ט אין התשובה ולא יום הכיפורים מכפרין אלא עברות שבינו אדם למקום, כגון מי שאכל דבר אסור או בעל בעילה אסורה וכיוצא בהן. אבל עברות שבינו אדם לחברו, כגון חובל בחברו או המקלל את חברו או גוזל וכיוצא בהן - אינו נמחל לו לעולם, עד שיתן לחברו מה שהוא חייב לו וירצהו.

טו אף על פי שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו, צריך לרצותו ולשאלו ממנו שימחל לו. אפלו לא הקניטו את חברו אלא בדברים - צריך לפיכך ולפגע בו עד שימחל לו.

טז לא רצה חברו למחל לו - מביא לו שורה של שלשה בני אדם מרעיו, ופוגעין בו ומבקשין ממנו. לא נתרצה להן - מביא לו שניה ושלישית. לא רצה - מניחו והולך לו, וזה שלא מחל הוא החוטא. ואם היה רבו - הולך ונא אפלו אלף פעמים עד שימחל לו.

י אסור לאדם שיהיה אכזרי ולא יתפייס, אלא יהיה נוח לרצות וקשה לזעם. ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחל - מוחל בלבב שלם ובנפש חפצה. ואפלו הוצר לו הרבה וקטא לו הרבה - לא יקם ולא יטרו. וזה הוא דרכם של צורע ישראל ולבם הנכון. אבל הגויים ערלי הלב אינן כן, אלא "ועברותו שפמרה נצח" (עמוס א, יא). וכן הוא אומר על הגבעונים, לפי שלא מחלו ולא נתפייסו: "והגבעונים - לא מבני ישראל הפה" (שמואל ב כא, א).

יא החוטא לחברו, ומת חברו קדם שיבקש ממנו מחילה - מביא עשרה בני אדם ומעמידן על קברו, ואומר בפניהם 'חטאתי ליי אלהי ישראל ולפלוני' זה שעשיתני לו כן וכה. ואם היה חייב לו ממון - בחזירו ליורשיו. לא היה יודע לו יורש - יניחנו בבית דין, ויתודה.

לְעוֹלָם - תמיד. **בַּעֲשֶׂרֶת הַיָּמִים** - שהם ימי הדין לכל יצור (להלן ג, א, ב), ובהם האדם מקבל על עצמו את מלכות ה' ובזמן זה ה' קרוב אליו (ראה מ"ג א, ב, ד). **כָּל זְמַן... הֵן נַעֲנִין** - על כוח תפילת הרבים כתב רבנו: "תפילת הציבור נשמעת תמיד, ואפלו היו בהן חטאים [הרגילים לחטוא], אין הקדוש ברוך הוא מואס תפילתן שלרבים. לפיכך צריך אדם לשתף עצמו עם הציבור, ולא יתפלל יחיד כל זמן שיכול להתפלל בציבור" (תפילה ח, א). **שְׁנָאֵל** - ביחס הישיר שבין ה' לבין עם ישראל: "כִּי מִי גוֹי [עם] גְּדוֹל אֲשֶׁר לֹא אֵלֵהֶם קָרְבִים אֵלָיו. פֶּה אֵלֵהֶנוּ בְּכָל קְרָאֵנוּ אֱלֹהֵינוּ". **וְלָרְבִים** - שהרי אחת ממטרות התורה היא תיקון "הנהגת המדינה ותיקנות מצבי כל אנשיה" (מ"ג א, ב, ד). **קָץ** - סוף תהליך. **קָדָם שְׂיֵאכַל** - את הסעודה המפסקת שלפני הצום. **וְחַטָּאתַי נִגְדִי תַמִּיד** - אני מודע לחטא שחטאתי והוא רובץ לפתחי כל הזמן, ומתוך כך אני נזהר וממשיך להתרחק ממנו. **לְמָקוֹם** - 'המקום' הוא כינוי לקב"ה, שהוא מקיים את העולם (רס"ג, ספר יצירה ב, א). **אֵינוֹ נִמְחַל לוֹ וְכוּ'** - יש חריג אחד, והוא מי שמוזק את ממונו של חברו, ש"כיוון ששילם לחברו

ביאורים

לאחר שהרמב"ם הסביר לנו את מהותה של התשובה ואת דרכי הכפרה על החטאים, הוא מבאר את משמעות מעשיו של האדם. כל מעשה שאנו עושים הוא בעל חשיבות מכרעת לגבי המשך חיינו והעולם כולו. לכן התשובה, המאפשרת תיקון לכל העברות, משמעותית כל כך. הרמב"ם הקדים תרופה למכה, וביאר את מהותה וגדריה של התשובה כדי שהלומד יידע מה לעשות במקרים שיפורטו בפרק זה.

בראש הפרק הרמב"ם פותח בהכרזה. לכל אחד מבני האדם יש זכויות ועוונות. יכולים להימצא יחידים ללא עוון, כמו שהגמרא מספרת על אותם שמתו רק בגלל חטא אדם הראשון ולא בגלל חטאיהם [שבת נה ב], אבל בדרך כלל, לכל אחד יש מאזן של זכויות ועוונות.

הרמב"ם מחדש שלא רק לאדם הפרטי יש מאזן שעליו הוא נידון אלא גם לכל מדינה ואף לעולם כולו יש דין. מתי נעשה הדין של כל מדינה ושל כל העולם? דין זה נעשה כאשר ישנו זמן מיוחד בו הקב"ה צריך לשקול אם יש זכות לאדם או למדינה או לעולם להמשיך להתקיים. כאשר אדם מוטל על ערש דווי ומפרפר בין חיים למוות, נעשה דין בשמים ובו דנים אם להעניק לו חיים או לתת לו למוות. לפי המאזן של חייו, דהיינו לפי הכיוון הכללי הרוחני שבו הוא צעד, הקב"ה דן אם ראוי לתת לו להמשיך לחיות כדי להמשיך להופיע את דבר ה' בעולם או שמא צריך להפסיק את חייו, מכיוון שאינו הולך בדרך הנכונה. וכן כל מדינה, בזמן צרה או מלחמה, הקב"ה דן האם ראוי לה להינצל מחרב הכובש או לא. במקרה זה המדינה יכולה להיחרב אך יחידים שבה, שהם צדיקים, יכולים להינצל ולברוח למדינה אחרת. וכן בנוגע לעולם כולו, כאשר נעשים מעשים נוראיים, כמו בתקופת דור המבול, הקב"ה דן מחדש את העולם כולו. אם רבו העוונות העולם נידון לכליה חלילה, אך הצדיקים יינצלו ויימלטו מהכיליון.

הרחבות

• צדיקים נחתמים לחיים

מִיָּד הוּא מֵת בְּרִשְׁעוֹ. רבים מקשים על הרמב"ם כיצד הוא קובע כי הרשעים מתים מייד, והלא אנו רואים שרשעים חיים (עיין בראב"ד במקום).

על כך כתבו התוספות: "דקרי הכא גבי רשעים מיתה וגבי צדיקים חיים כלומר לחיי העולם הבא" (תוספות מסכת ראש השנה דף טז עמוד ב ד"ה "ונחתמין"). ועיין עוד בכסף משנה, לחם משנה ו"עקידת יצחק" שער סז).

• מתן שכרן של מצוות

וְאִין שׁוֹקְלִין אֱלָא בְּדַעְתּוֹ שְׁלָא דַּעוּת. המקור לכך שאיננו יכולים לחשב את שכר המצווה נמצא במשנה במסכת אבות: "הוה זהיר במצווה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות" (פרק ב משנה א). על כך מסביר שם הרמב"ם שאמנם את מתן שכרן של מצוות "לא תעשה" אנו יכולים לדעת לפי דרגת חומרת העונש עליהן, אך במצוות "עשה" - "לא נתבאר שכר כל אחת מהן מהו אצל ה', עד שנדע מה מהן יותר חשוב ומהו למטה מזה, אלא ציוה לעשות מעשה פלוני ופלוני, ולא ייודע שכר איזה משניהם יותר גדול אצל ה', ולפיכך ראוי להשתדל בכלן", ומשום כך "אם הזדמן לך מעשה מצווה, אל תעבור ממנו ותניחנו כדי לעשות מצווה אחרת". וזאת אנו למדים מכך שהתורה העלימה מאיתנו את מתן שכרן של מצוות אלו.

אלא שבהמשך דברי המשנה שם: "הוהי מחשב הפסד מצווה כנגד שכרה", מפרש הרמב"ם פירוש מקורי שלמרות הכתוב לעיל יש לנו יכולת לשער את שכר המצוות, וזאת על פי כלל שמייסד שם "שכל מצוות עשה שתמצא שחייב בעברה עליה חיוב גדול - תדע שבקיומה גם כן שכר גדול".

שאלות לדין

- א. מה אפשר ללמוד מהקביעה של הרמב"ם ש"לכל אחד ואחד מבני אדם יש זכויות ועוונות"?
- ב. לאור דברי הרמב"ם שיש זכות גדולה שנשקלת כנגד כמה עוונות, האם ניתן לומר ולהחליט מי רשע ומי צדיק?

פרק שלישי

מאזן הזכויות והחלק לעולם הבא

א פֶּל אַחַד וְאֶחָד מִבְּנֵי הָאָדָם יֵשׁ לוֹ זְכוּיֹת וְעוֹנוֹת: מִי שֶׁזְּכִיּוֹתָיו יִתְרוֹת עַל עוֹנוֹתָיו - צְדִיק בִּינוּי רָשָׁע.

א וְכֵן הַמְּדִינָה: אִם הָיוּ זְכוּיֹת פֶּל יוֹשְׁבֵיהָ מְרֻבּוֹת עַל עוֹנוֹתֵיהֶם - הָרִי זֹו צְדָקָת; וְאִם הָיוּ עוֹנוֹתֵיהֶם מְרֻבִּין - הָרִי זֹו רִשְׁעָה. וְכֵן פֶּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ.

ב אָדָם שֶׁעוֹנוֹתָיו מְרֻבִּין עַל זְכוּיֹתָיו - מִיָּד הוּא מֵת בְּרִשְׁעוֹ, שְׁנֵאמַר: "עַל רֹב עֲוֹנָה" (ירמיה ל"ד; שם ל"ט; הושע ט"ז). וְכֵן מְדִינָה שֶׁעוֹנוֹתֵיהָ מְרֻבִּין - מִיָּד הִיא אוֹבְדָת, שְׁנֵאמַר: "זַעֲקַת סָדָם וְעַמָּהּ כִּי רָבָה" (בראשית י"ח). וְכֵן פֶּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ: אִם הָיוּ עוֹנוֹתֵיהֶם מְרֻבִּין - מִיָּד הֵן נִשְׁחָתִין, שְׁנֵאמַר: "וַיִּרְא יי כִּי רָבָה רַעַת הָאָדָם" (שם ו"ה).

ב וְשִׁקוּל זֶה אֵינוֹ לְפִי מִנְּנֵן הַזְּכוּיֹת וְהָעוֹנוֹת אֱלָא לְפִי גְדֻלָּתָן: יֵשׁ זְכוּת שֶׁהִיא כְּנֶגֶד כְּמָה עוֹנוֹת, שְׁנֵאמַר: "וַעַן נִמְצָא בּוֹ דָּבָר טוֹב" (מלכים א' י"ד, י"ג), וַיֵּשׁ עוֹן שֶׁהוּא כְּנֶגֶד כְּמָה זְכוּיֹת, שְׁנֵאמַר: "וְחוֹטָא אַחַד יֵאבֵד טוֹבָה הַרְבֵּה" (קהלת ט"ח). וְאִין שׁוֹקְלִין אֱלָא בְּדַעְתּוֹ שְׁלָא דַּעוּת, וְהוּא הַיָּדַע הַיֵּאָף עוֹרְכִין הַזְּכוּיֹת כְּנֶגֶד הָעוֹנוֹת.

ג כֹּל מִי שֶׁנֶּחֱמַס עַל הַמְּצוּוֹת שֶׁעָשָׂה, וְתִהְיֶה עַל הַזְּכוּיֹת, וְאָמַר בְּלִבּוֹ 'וְמָה הוֹעֵלְתִי בַעֲשִׂיתָן? אוֹלִי לֹא עָשִׂיתִי אוֹתָן!' - הָרִי זֶה אַבֵּד אֶת כָּלּוֹ, וְאִין מְזַכְּרִין לוֹ שֶׁם זְכוּת בְּעוֹלָם, שְׁנֵאמַר: "צְדָקַת הַצְּדִיק לֹא תִצְלָנוּ בְּיוֹם רִשְׁעוֹ" (יחזקאל ל"ב, ו'שם; פשט) - אִין זֶה אֱלָא בְּתוֹהָה עַל הָרֵאוּנוֹת.

ג כְּשֶׁם שֶׁשׁוֹקְלִין עוֹנוֹת אָדָם וְזְכוּיֹתָיו בְּשַׁעַת מִיתָתוֹ, כֹּף בְּכָל שְׁנָה וְשְׁנָה שׁוֹקְלִין עוֹנוֹת פֶּל אַחַד וְאֶחָד מִבְּנֵי הָעוֹלָם עִם זְכוּיֹתָיו בְּיוֹם טוֹב שֶׁלְרָאשׁ הַשְּׁנָה. מִי שֶׁנִּמְצָא צְדִיק - נֶחֱתָם לְחַיִּים, וְמִי שֶׁנִּמְצָא רִשָּׁע - נֶחֱתָם לְמִיתָה. וְהַבִּינוּי - תּוֹלִין לוֹ עַד יוֹם הַפְּגוּרִים: אִם עָשָׂה תְּשׁוּבָה - נֶחֱתָם לְחַיִּים; וְאִם לֹא - נֶחֱתָם לְמִיתָה.

זְכוּיֹת פֶּל יוֹשְׁבֵיהָ - אפילו רובם רשעים, אך יש בעיר מעט צדיקים שזכויותיהם רבות, הן מטות את דינה לכף זכות. **מִיָּד הוּא מֵת בְּרִשְׁעוֹ** - נגזר דינו למוות ונחשב מת, ואף על פי שהוא אוכל ומגריש (ראה סה"מ ל"ח; מו"נ א, מב), כעין "אותה הנפש שפרשה מן הגוף בעולם הזה" (להלן ח.ב. וראה ביאורו שם). **מִיָּד הִיא אוֹבְדָת** - העיר נידונה להיחרב כסדום ועמורה, ותושביה הצדיקים ניצולים (ק). **מִיָּד הֵן נִשְׁחָתִין** - האנשים הרשעים שבעולם, אך העולם עצמו נשאר קיים, כמו במבול (ק). **שְׁנֵאמַר** - בדברי אחיה הנביא אודות אביה, בנו של ירבעם המלך: "וְסָפְדוּ לוֹ כֹּל יִשְׂרָאֵל וְקָבְרוּ אוֹתוֹ כִּי זֶה לְבִדּוֹ יָבֵא לְיִרְבְּעָם אֶל קָבְרוֹ, וַעַן נִמְצָא בּוֹ דָּבָר טוֹב אֶל ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּבֵית יִרְבְּעָם". ולעולם אין המצוות נמחקות בגלל העברות, ואין העברות נמחקות בגלל המצוות (פח"מ אבות ד, כח; איגרת השמד, חלק א). **תִּהְיֶה** - התחרט. **אוֹלִי** - הלוואי. **שְׁנֵאמַר** - "אִמְרוּ אֶל בְּנֵי עַמָּה צְדָקַת הַצְּדִיק לֹא תִצְלָנוּ בְּיוֹם פְּשָׁעוֹ וְרִשְׁעַת הָרִשָּׁע לֹא יִקְשָׁל בָּהּ בְּיוֹם שׁוּבוֹ מִרִשְׁעוֹ". והעברות נמחקות רק בגלל תשובה, והמצוות נמחקות רק כשהאדם מתחרט עליהן. **נֶחֱתָם לְחַיִּים וְכוּ'** - וכן נידון האדם לבריאיות ולמחלה וכדומה (פח"מ ר"ה א, ב). **וְאִם לֹא נֶחֱתָם לְמִיתָה** - מפני שנוסף לו עוון על שלא חזר בתשובה (לח"מ).

ביאורים

בנוסף לדין שיש לכל אדם כאשר הוא מוטל בין חיים למוות ישנו דין נוסף בראש השנה. בדין זה נידון האדם הפרטי וגם העולם כולו. בגלל שלדין זה יש משמעות קריטית על המשך חייו בשנה הקרובה או צריכים לשים לב על דרכינו במהלך השנה כולה - לראות את עצמנו כאילו אנחנו חצי זכאים וחצי חייבים, שהרי אם נחשיב את עצמנו כרשעים, נחשוב שאין כל סיכוי ונמשיך לחטוא, ואם נראה עצמנו כצדיקים, לא נתעורר לתשובה שהרי אנו כבר צדיקים ונחתם דיננו לטוב. זו הסיבה לכך שנהגו כל ישראל להרבות במצוות בעשרת ימי תשובה - כיוון שכולנו בחזקת בינוניים צריך להרבות בזכויות כדי שנחתם לחיים ביום הכיפורים. אך ישנם כאלו ששקועים בהבלי הזמן ולא עשו חשבון נפש במהלך השנה. תקיעת השופר באה כדי לעורר אותם ולקרוא להם לשיפור מעשיהם. אפילו ברגע האחרון, כשכבר הגיע יום הדין, מצוונו הקב"ה לשמוע קול שופר כדי שגם הישנים יתעוררו.

לאור דבריו אלו של הרמב"ם אנו מוצאים שני סוגי אנשים; כאלו שעושים חשבון נפש במהלך השנה כולה, וכאלו שישנים כל השנה ושוגים בהבלי הזמן. החטאים של שני סוגי אנשים אלו נובעים ממקום שונה. החטאים של בעלי חשבון הנפש נובעים מכך שהם נמצאים בעולם הזה ואין צדיק אשר לא יחטא. לעומת זאת, חטאי הישנים נובעים מזלזול וחוסר אחריות מצידם. לכן ניתן להבין את חשבוננו של הקב"ה. אם זכויותיו של האדם מרובים מעוונותיו מהחטא השלישי ואילך מתברר שמגמת חייו היא לעשות טוב וכל חטאיו נובעים מהימצאותו בעולם מסובך עם פיתויים רבים. לכן שתי העברות הראשונות, שנבעו מכורח המציאות, נמחקות וכך שאר העבירות. אך אדם שגם לאחר העברה השלישית מתברר שעוונותיו מרובים מזכויותיו מגמת חייו אינה טובה. עברותיו אינן נובעות מכורח אלא מבחירה ורצון, ולכן נידון על כל עוונותיו.

הרחבות

• עשרת ימי תשובה

ולעסק במצוות מראש השנה ועד יום הכיפורים יתר מכל ימות השנה. כתב השולחן ערוך: "בכל הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים מרבים בתפלות ותחנונים... אף מי שאינו נוהר מפת של כותים, בעשרת ימי תשובה צריך לזוהר" [שולחן ערוך או"ח סימנים תרב - תרג]. על יסוד דברים אלו פסק ר' שלמה גנצפריד ש"ראוי לאדם שיתנהג בימים אלו גם בחומרות שאינו נוהג בהם כל השנה כי גם אנו מבקשים מאת ה' יתברך שמו שיתנהג עמנו בחסידות והאוכל כל השנה פת פלטר לא יאכל בימים אלו כי אם פת ישראל וכדומה לזה" (קיצור שולחן ערוך סימן קל סעיף ב).

שאלות לדין

- א. מהו, אם כן, הטעם למצוות שופר בראש השנה, גזרת מלך, או לרמוז לאדם לשוב בתשובה?
- ב. "שיראה עצמו... חציו זכאי וחציו חייב", האם זוהי הסתכלות אמיתית או מלאכותית?

להצלת שמר בן יגיל

אין מחשבינו עליו תחלת עוון שחטא בו - אין הכוונה לוותר על העונש על העוון (ראה לעיל, ביאור 2ב), אלא רק לצורך חישוב המאזן הכללי. לצורך זה, העוונות הראשוניים עדיין לא נשתרשו כמו מעוון שלישי ואילך. **כנגד** - שווים ל-. **מעבירים כל עוונותיהו ראשון ראשון וכו'** - וכך התהליך בא להדגיש את האופן שהתמודדות של מאזן המצוות עם עברה אחת גוררת התמודדות מצלחת אחרת. **שלא הניח תפלין מעולם** - אף על פי שעונו חמור, העולם הבא אינו נמנע ממנו. **דין אותו כפי חטאיו** - למרות שזכויותיו ועוונותיו הם מחצה על מחצה, עוונותיו אינם נמחלים בזה אחר זה אלא הוא נידון עליהם כרשע. **עולם הבא** - עולם הנצח לנפשו של האדם לאחר מיתתו. **הרשעים שעוונותיהו מרבין... ויש להן חלק לעולם הבא** - "וכאשר יהיו קיימים לאדם כל היסודות הללו ואמונתו בהם אמתית, הרי הוא נכנס בכלל ישראל, וחובה לאהבו ולחמול עליו, וכל מה שציווה ה' אותנו זה על זה מן האהבה והאחוה, ואפילו עשה מה שיכול להיות מן העברות מחמת תאוותו והתגברות יצרו הרע, הרי הוא נענש לפי גודל מריו, ויש לו חלק, והוא מפושעי ישראל" (פתי"מ סנהדרין יא, א. ראה למשל גולה ואבה יא, ב). **חסידי אמות העולם** - גויים המקבלים עליהם לקיים שבע מצוות בני נח, מפני שכך ציווה להם ה' ביד משה (מלכים ח,יא).

השופר בראש השנה ותודעת התשובה

11 אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזרת הפתוב, רמז יש בו, פלומר: עורו עורו ישינים משנתכם, והקיצו נרדמים מתרדמתכם, ונפשו במעשיכם, וחרו בתשובה, וזכרו בנראכם; אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומועלליכם, ויעזב כל אחד מקם דרפו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה.

12 לפיכך צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה פלה פאלו חציו זכאי וחציו חייב, וכן כל העולם - חציו זכאי וחציו חייב. חטא חטא אחד - הרי הכריע עצמו והכריע את כל העולם פלו לכף חובה, וגרם להן השחתה. עשה מצוה אחת - הרי הכריע את עצמו והכריע את כל העולם פלו לכף זכות, וגרם להן תשועה והצלה. זה הוא שפאמר: "וצדיק יסוד עולם" (משלי י,כה) - זה שצדק עצמו הכריע את כל העולם פלו והצילו.

13 ומפני ענין זה נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסק במצוות מראש השנה ועד יום הכיפורים יתר מכל ימות השנה, ונהגו פלם לקום בלילה בעשורת ימים אלו ולהתפלל בבתי פנסיות בדברי תחנונים ודברי פבושין עד שיאור היום.

מעביר ראשון

14 בפעם ששוקלין עונות אדם עם זכיותיו - אין מחשבינו עליו תחלת עוון שחטא בו, ולא שני, אלא משלישי ואילך. אם נמצאו עוונותיו משלישי ואילך מרבין על זכיותיו - אותן שני העונות מצטרפין, ודין אותו על הכל.

15 ואם נמצאו זכיותיו פנגד עוונותיו אשר מעוון שלישי ואילך - מעבירים כל עוונותיו ראשון ראשון; לפי שהשלישי נחשב ראשון, שפבר נמחלו השנים, וכן הרביעי הרי הוא ראשון, שפבר נמחל השלישי, וכן עד סופן.

16 במה דברים אמורים? פביחיד, שפאמר: "הן כל אלה יפעל אל, פעמים שלוש עם גבר" (איוב לב,טו). אכל הצבור - תולין להן עוון ראשון ושני ושלישי, שפאמר: "על שלשה פשעי ישראל, ועל ארבעה לא אשיבנו" (עמוס ב,ו). וקשמחשבינו להם על דרף זו - מחשבינו להן מרביעי ואילך.

חלק לעולם הבא

17 הבינוניים - אם היה בכלל מחצה עוונות שלהן שלא הניח תפלין מעולם, דנין אותו כפי חטאיו, ויש לו חלק לעולם הבא. וכן כל הרשעים שעוונותיהו מרבין - דנין אותן כפי חטאותיהן, ויש להן חלק לעולם הבא. שפל ישראל יש להן חלק לעולם הבא, אף על פי שחטאו, שפאמר: "ועמך פלם צדיקים, לעולם יירשו ארץ" (ישעיה ס,כא); "ארץ" זו - משל, פלומר: ארץ החיים, והיא העולם הבא. וכן חסידי אמות העולם - יש להן חלק לעולם הבא.

רמז יש בו - כשם שבעבר, תקיעת השופר באה להעיר את העם לקראת אויב הקרב ובא לעיר, כך השופר בא להעיר את הבריות מתרדמת הזמן. **עורו עורו** - קריאה לבני האדם 'הישנים את חייהם'. **בהבלי הזמן** - בצורכי השעה ובדבקות בחומר. **שוגים** - דבקים, שאין מחשבתם פנויה לדבר אחר. **לפיכך צריך כל אדם וכו'** - דרך שיחיה בה האדם כל השנה כשהוא מודע לחשיבות מעשיו, ולא יחכה לשופר הבא אחת בשנה שיעיר אותו. **ומפני ענין זה** - שראש השנה הוא יום הדין ובידי האדם להכריע את עצמו ואת העולם לכף זכות (ק). **מראש השנה... בדברי תחנונים** - אחרי ראש השנה, מפני שביום טוב אסור לומר דברי תחנונים. "וכמו שהתפילה היא עבודה נכבדה מאד... העבודה היותר נכבדה, והוא שיהיו שבתות למנוחה ומועדים לשמחה, ולא לעשותם ימי צום ובכי וצעקה" (שו"ת רח; ק; ראה שבת לג,ג). כיום דברי התחנונים קרויים 'סליחות', והם נמשכים מראש חודש אלול ועד יום הכיפורים (בעדות המורה ותימן) או מן השבוע שלפני ראש השנה ועד יום הכיפורים (בעדות אשכנז). **ודברי פבושין** - דברי תוכחה ומוסר הכובשים את הלב ומעוררים את האדם לשוב בתשובה (רשי"י תענית טו,א).

ביאורים

בהלכות הקודמות קבע הרמב"ם שלכל ישראל יש חלק לעולם הבא. אפילו לרשעים שעוונותיהם מרובים מזכותיהם. לעומת זאת, לגויים אין עולם הבא. חוץ מחסידי אומות העולם. הרמב"ם ממשיך בהלכות אלו ואומר שיש אנשים מישראל שאין להם כלל חלק לעולם הבא. החטא שעשו פוגם בשורש האמונה ולכן למרות שעשו מעשים טובים, אין הדבר משפיע לטובה לגבי השכר הנצחי בעולם הבא. הרמב"ם בפירושו למשנה, בהקדמתו לפרק חלק, מונה שלושה עשר עיקרי אמונה, והוא כותב שם שאם "יפקפק אדם ביטוד מאלו היסודות הרי זה יצא מן הכלל וכפר בעיקר ונקרא מין ואפיקורוס וקוצץ בנטיעות, וחובה לשנותו ולהשמידו". ואילו אם מאמין בהם, אף על פי שהוא רשע, יש לו חלק לעולם הבא.

ואלו הן שלושה עשר העיקרים וכנגדם אותם אנשים שאין להם חלק לעולם הבא שהרמב"ם מונה כאן:

- א. כנגד המינים, שהם אלו שכופרים בחמשת היסודות הראשונים ויש להם הבנה מוטעית באלוקות מציאות הבורא - "האומר שאין שם אלוה".
- ב. שהבורא הוא אחד - "האומר שיש שם מנהיג אבל הן שנים או יותר".
- ג. שלילת הגשמות מהבורא - "האומר שיש שם ריבון אחד אבל שהוא גוף ובעל תמונה".
- ד. הבורא קדמון - "האומר שאינו לבדו הראשון וצור לכל".
- ה. רק לבורא ראוי לעבוד - "העובד כוכב או מזל חולתו כדי להיות מליץ בינו ובין ריבון העולמים". כנגד האפיקורסים שהם אלו שכופרים בקשר בין הבורא לנבראים -
- ו. הקשר בין הבורא לנבראים על ידי הנבואה - "האומר שאין שם נבואה כלל ואין שם מדע שמגיע מהבורא ללב בני האדם".
- ז. נבואת משה רבנו - "המכחיש נבואתו של משה רבנו". כנגד הכופרים בקדושת התורה שבכתב ושבטל פה -
- ח. התורה כולה מן השמים - "האומר שאין התורה מעם ה' אפילו פסוק אחד".
- ט. נצחיות התורה - "האומר שהבורא החליף מצוה זו במצוה אחרת וכבר בטלה תורה זו".
- י. שהבורא יודע מעשה בני אדם - "האומר שאין הבורא יודע מעשה בני האדם"
- יא. שכר ועונש - מי שמומר לכל התורה כולה ורואה רק את מצבם העכשווי של ישראל ושל הגוים הרי הוא כאומר איני מאמין בשכר ועונש, שהרי אם היה מאמין שישראל עוד יקבלו שכר והגויים יענשו על מעלליהם, לא היה הופך למומר.
- יב. יג. אמונה בביאת הגואל ובתחיית המתים - "הכופרים בתחיית המתים ובביאת הגואל".

הרחבות

• אינו גוף ואין לו דמות הגוף

אֵלָא שְׁהוּא גּוּף וְבַעַל תְּמוּנָה. הראב"ד במקום מעיר שאמנם דברי הרמב"ם ביחס לשלילת גשמיותו של הבורא נכונים הם, אך אין זו סיבה לכנות את המאמינים בכך כמינים מכיוון שהתורה שבכתב ושבטל פה מלאה תיאורים גשמיים ביחס לבורא ומכאן המקום לטעות.

בספרו "מורה נבוכים" מרחיב הרמב"ם בעניין הגשמת האלוהות: "אבל כמו שצריך שיתפשט בהמון ויחנכו הנערים על שהשם יתברך אחד ואין צריך שיעבוד זולתו, כן צריך שימסר להם על דרך קבלה שהשם אינו גוף ואין דמיון בינו ובין ברואיו כלל בדבר מן הדברים" [חלק ראשון פרק ל]. "ודע שאתה כשתאמין הגשמה או ענין מעניני הגשם, שאתה מקנא ומכעיס וקודח אש וחמה, ושונא ואויב וצר, יותר קשה מעובדי ע"ז מאד. ואם יעלה בדעתך שמאמין ההגשמה יש לו התנצלות בעבור שגדל עליה או לסלכותו וקוצר השגתו, כן ראוי שתאמין בעובדי עבודה זרה שהוא לא יעבוד אלא לסלכות או מפני שגדל על זה מנהג אבותיו בידינו" [שם פרק לו]. "אונקלוס הגר שלם מאד בלשון העברית והארמית. וכבר שם השתדלותו בסלוק ההגשמה, וכל תואר יתארהו הכתוב שיביא אל הגשמות יפרשהו כפי ענינו" (שם פרק כז, וכן במקומות רבים נוספים).

שאלות לדין

- א. כיצד זה משווה הרמב"ם מינים, אפיקורסים וכופרים, לבעל לשון הרע? מדוע חטאו כל כך המור?
- ב. האם כל חילוני בדורנו שאינו מאמין בתורת משה או בתורה שבעל פה הוא אפיקורוס?

וְאֵלֹהֵי שָׁאִין לָהֶן חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא, אֵלָא נִכְרְתִין וְנִדְוָנִין עַל גְּדֹל רִשְׁעָם וְהִטְאָתָם לְעוֹלָם וְלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים: הַמִּינִים, וְהָאֶפִיקוֹרוֹסִים, וְהַכּוֹפְרִים בַּתּוֹרָה, וְהַכּוֹפְרִים בַּתְּחִיַּת הַמֵּתִים, וְהַכּוֹפְרִים בְּבִיאַת הַגּוֹאֵל, וְהַמְשַׁמְדִים, וּמַחְטִיאֵי הַרְבִּים, וְהַפּוֹרְשִׁים מִדְּרָכֵי צְבוּר, וְהַעוֹשֵׂה עֲבֻרוֹת בְּיַד רַמְהָ פְּרַהֲסִיא פִּיהוּנְקִים, וְהַמּוֹסְרִין, וּמִטִּילֵי אֵימָה עַל הַצְּבוּר שְׁלֵא לְשֵׁם שְׁמַיִם, וְשׁוֹפְכֵי דָמַיִם, וְבַעֲלֵי לְשׁוֹן הַרַע, וְהַמוֹשֵׁף עַרְלָתוֹ.

ז חֲמִשָּׁה הֵן הַנִּקְרָאִים מִינִים: שְׁאִין שְׁם אֱלֹהִים וְאִין לְעוֹלָם מְנַהֵג, וְהַאֹמֵר שִׁישׁ שְׁם מְנַהֵג אֲבָל הֵם שְׁנַיִם אִו יֶתֶר, וְהַאֹמֵר שִׁישׁ שְׁם רְבוֹן אֶחָד אֵלָא שְׁהוּא גּוּף וְבַעַל תְּמוּנָה, וְכִן הַאֹמֵר שִׁאִינוּ לְבַדּוֹ רֵאשׁוֹן וְצוּר, לְכַל, וְכִן הַעוֹבֵד אֱלֹהִים וְזִלְתּוֹ כְּדִי לְהִיֹּת מִלִּיץ, בִּינוּ וּבִין רְבוֹן הַעוֹלָמִים - כָּל אֶחָד מִחֲמִשָּׁה אֵלֹהִים מִיֹּן.

ח שְׁלִשָּׁה הֵן הַנִּקְרָאִין אֶפִיקוֹרוֹסִין: הַאֹמֵר שְׁאִין שְׁם נְבוּאָה כָּלָל וְאִין שְׁם מְדַע שְׁמַגִיעַ מִהַבּוֹרָא לְלֵב בְּנֵי הָאָדָם, וְהַמְכַחֵשׁ נְבוּאָתוֹ שְׁלִמְשָׁה רְבִנוּ, וְהַאֹמֵר שְׁאִין הַבּוֹרָא יוֹדֵעַ מַעֲשֵׂה בְּנֵי הָאָדָם - כָּל אֶחָד מִשְׁלִשָּׁה אֵלֹהִים אֶפִיקוֹרוֹס.

ט שְׁלִשָּׁה הֵן הַכּוֹפְרִין בַּתּוֹרָה: הַאֹמֵר שְׁאִין הַתּוֹרָה מֵעַם יִי - אֶפְלוּ פְּסוּק אֶחָד, אֶפְלוּ תְּבָה אֶחָת, אִם אָמַר 'מִשָּׁה אָמַרוּ מִפִּי עַצְמוֹ', הֲרִי זֶה כּוֹפֵר בַּתּוֹרָה; וְכִן הַכּוֹפֵר בְּפִירוּשָׁה, וְהִיא תּוֹרָה שְׁבַעַל פֶּה, וְהַכּחִישׁ מִגִּידֵיהָ, כְּגוֹן צְדוּק וּבִיתוֹס; וְהַאֹמֵר שְׁהַבּוֹרָא חֲחִלִּיף מִצְוָה זוּ בְּמִצְוָה אַחֶרֶת, וְכָבֵר בְּטִלָּה תּוֹרָה זוּ, אִף עַל פִּי שְׁהִיא הִיָּתָה מֵעַם יִי, כְּגוֹן הַנוֹצְרִים וְהַהֲגֵרִים - כָּל אֶחָד מִשְׁלִשָּׁה אֵלֹהִים כּוֹפֵר בַּתּוֹרָה.

ט שְׁנַיִם הֵם הַמְשַׁמְדִים: הַמְשַׁמְד לְעִבְרָה אֶחָת, וְהַמְשַׁמְד לְכָל הַתּוֹרָה כְּלָה. הַמְשַׁמְד לְעִבְרָה אֶחָת - זֶה שֶׁחֲחִזֵּק עַצְמוֹ לְעֲשׂוֹת אוֹתָהּ עִבְרָה בְּדָוָן, וְנִתְפָּרַס בָּהּ וְהִרְגֵּל, אֶפְלוּ הִיָּתָה מִן הַקְּלוֹת, כְּגוֹן שֶׁחֲחִזֵּק תְּמִיד לְלַבֵּשׁ שְׁעִטְנָו אוֹ לְהִקְיָה פֶּאֶה, וְנִמְצָא פְּאֵלוּ בְּטִלָּה מִצְוָה זוּ מִן הַעוֹלָם אֶצְלוֹ - הֲרִי זֶה מְשַׁמְד לְאוֹתוֹ דְּבָר; וְהוּא שִׁיעֲשֵׂה לְהַכְעִיס. וְהַמְשַׁמְד לְכָל הַתּוֹרָה - כְּגוֹן הַחֹזֵר לְדַתֵּי הַגּוֹיִים בְּשַׁעֲרֵי שְׁגוּרִין שְׁמֹד, וְיִדְבֵּק בָּהֶן וְיֵאמַר: וְיִמָּה בְּצַע לִי לְהִדְבֵּק בִּישְׁתָּאֵל, שְׁהֵן שְׁפִלִים וְנִרְדָּפִים? טוֹב לוֹ שִׁידְבֵּק בְּאֵלֹהִים, שִׁדְבֵּק תִּקְיָה - הֲרִי זֶה מְשַׁמְד לְכָל הַתּוֹרָה כְּלָה.

נִכְרְתִין - משכר העולם הבא, ונענשים לנצח. וכמעט כולם מפורטים להלן. **בתחיית המתים** - עיקר מיסודי האמונה. ותחיית המתים היא לגופות, ותחזור נשמת כל צדיק לגופו, ויאכל וישתה וימות לאחר אריכות ימים גדולה (ראה מאמר תחיית המתים של הרמב"ם); והעולם הבא לנשמות (ראה פרק ח). ולא האריך רבנו בביאור האמונה בתחיית המתים, מפני שהיא מעל להיגיון (מאמר תחיית המתים נכתב כתגובה לשאלה זו). **בביאת הגואל** - המשיח. שאינו מאמין בו או שאינו מחכה לביאתו (מלכים יא, 24). **בַּיַּד רַמְהָ** בפרהסיא ובפרסום (פ"ח"מ אבות ג, יא). **בִּיהוּנְקִים** - מלך יהודה, שהתלמוד מספר עליו שהרשיע יותר מכל המלכים שהיו לפניו (בבלי סנהדרין ק, ג). **הַמוֹשֵׁף עַרְלָתוֹ** - מושך את עור אברו במזיד כדי שיכסה את העטרה וייראה ערל. ובמקום אחר הכליל רבנו בו גם את מי שלא נימול בילדותו, ואינו מל את עצמו במזיד כשהוא גדול (מילה ג, ח). **הַאֹמֵר** - לא סתם אמירה אלא קביעה במחשבה. ואין ללמד זכות על המאמין שה' גוף, אף אם נתחנך כך (מו"מ א, ל). **תְּמוּנָה** - תבנית הנראית בחושים (מו"מ א, ג). **צוּר** - מקור (מו"מ א, טו). **מִלִּיץ** - מתווך. **מִיֹּן** - עיקר הוראתו היא: מי שכפירתו במושגי ה'. **אֶפִיקוֹרוֹסִין** - מי שכופר בנבואה ובהשגחת ה'. **מְדַע** - ידע. **תְּבָה** - מילה. **מִנִּידֵיהָ** - החכמים. **צְדוּק** ו**בִּיתוֹס** - אבות הכפירה בתורה שבעל פה. **וְהַהֲגֵרִים** - בני הגר, המוסלמים. **שְׁעִטְנָו** - לבוש ארוג מצמר ופשתים יחדיו. **לְהִקְיָה פֶּאֶה** - לגלח את פאת ראשו (עבודה זרה יב, א). **לְהַכְעִיס** - לא מתוך הנאה חומרית. **שְׁמֹד** - גזרת השלטון לבטל את התורה או אפילו מצוה אחת בלבד (יסודי התורה ה, ג).

ביאורים

בהלכות אלו הרמב"ם מוסיף עוד רשימה של אנשים שאין להם חלק לעולם הבא. המשותף לכולם הוא הפגיעה בציבור והיציאה מכלל ישראל. ואלו הם: א. אדם שמחטיא את הרבים, אפילו בחטא קל, פוגע פגיעה אנושה בקשר של כלל ישראל עם הקב"ה. ב. אדם שפרש מן הציבור והתנתק מהאומה - לא זוכה לחלוק עם האומה את העולם הבא. ג. אדם שעושה עברות ביד רמה ובכך מטיל מורר ורפיון בקרב רבים בעבודת ה'. ד. אדם שמוסר את חברו או אפילו את ממון חברו ביד הגויים, מגלה בכך שלא אכפת לו לא מכלל ישראל ולא מאחד מאנשיו, והוא מעדיף את הצלחת הגויים על פני הצלחת ישראל. ה. לא רק למי שמויק לגופם של ישראל או לממונם אין חלק לעולם הבא אלא אף מי שמוטיל אימה על הציבור מישראל ללא צורך ומזיק לנפשם נידון לעונש זהה. ללמדך עד כמה חשוב כלל ישראל לפני הקב"ה - עד כדי שאדם ששומר תורה ומצוות אך הקשר שלו לכלל רופף, לא יזכה לעולם הבא למרות מצוותיו.

יש עברות נוספות, שהן קלות יותר, כגון המכנה שם לחברו והקורא לחברו בכינוי, ולמרות זאת, הרגיל בהן אין לו חלק לעולם הבא. הרמב"ם (בפירושו למסכת סנהדרין י א) מבאר שהסיבה לכך היא שאדם לא עושה את המעשים הללו ברגילות ובתמידות אלא רק כאשר נפשו היא נפש חסרה שלא הגיעה לשלמות ואינה ראויה לחיי עולם הבא.

הרמב"ם מסיים בנחמה ואומר שגם רשעים הללו שכפרו ביסודי האמונה או שהקשר שלהם עם כלל ישראל רופף או שנפגשם חסרה, יכולים לשוב בתשובה. אפילו ביום מותם יכולים לשוב ויזכו לחיי העולם הבא. בכך הרמב"ם מקשר את ענייני החטאים לנושא המרכזי של הלכות אלו, שהוא מהות התשובה וכוחה.

הרחבות

• הפורש מדרכי צבור

אֵלֶּא הוֹלֵךְ בְּדַרְכּוֹ כְּאֶחָד מִגֹּזְיֵי הָאָרֶץ. הרמב"ם מדגיש שאפילו אדם שלא עובר עברות כלל, לא יזכה לחלק בעולם הבא אם הוא אינו רואה עצמו שייך לאומה ולא משתתף בצרתה. על כך נאמר במסכת תענית: "תנו רבנן בזמן שישראל שרויין בצער ופירש אחד מהן באין שני מלאכי השרת שמלוין לו לאדם ומניחין לו ידיהן על ראשו ואומרים פלוני זה שפירש מן הצבור אל יראה בבחמת צבור תניא איך בזמן שהצבור שרוי בצער אל יאמר אדם אלך לביתי ואוכל ואשתה ושלום עליך נפשי" [תענית דף יא ע"א].

לעומת דברים אלו של הרמב"ם שלא רואה את קיום המצוות כחלק מההגדרה של הפורשים מדרכי ציבור לעניין חלקם לעולם הבא, פוסק הרמב"ם בהלכות אבל, ובעקבותיו השולחן ערוך, שלעניין הלכות אבלות הדין שונה: "כל הפורשים מדרכי צבור, והם האנשים שפרקו עול המצוות מעל צווארם, ואין נכללים בכלל ישראל בעשייתם, ובכבוד המועדות וישיבת בתי כנסיות ובתי מדרשות, אלא הרי הם כבני חורין לעצמן כשאר האומות, וכן המומרים והמוסרים, כל אלו לא היו אוונים ומתאבלים עליהם וכו'" [הלכות אבל פרק א הלכה י, יורה דעה סימן שמה סעיף ה].

הרב קוק זצ"ל ראה לנגד עיניו את שני המקורות כמשלימים זה את זה, והכריע שמי שמסר נפשו עבור האומה לא נכלל בהגדרת "הפורשים מדרכי ציבור" למרות שלא קיים מצוות, ומשום כך ראוי הוא להספד: "כמובן אין אנו יכולים כלל להעלים עין מהצד של הפרישה מדרכי ציבור של 'אינו עושה מצוות בכללן ולא מתענה בתעניתן', אבל עם זה יש לנו קורטוב של נוחם, כי בנינו אלה, אם כי נדחים הם, דחיון רוח נורא מאד, הם נכנסין בכל מלא נשמתם בצרתן של הציבור, הצרה האומית נוגעת עד נימי לבם היותר פנימיים, ובשום אופן לא יחשבו בלבם שהם בכלל 'כאילו אינו מהם'". [מאמרי הראיה עמוד 89, "על במותינו חללים"].

שאלות לדין

- א. מדוע אין לפורש מדרכי ציבור חלק לעולם הבא, הרי הוא מאמין בה' כראוי ושומר על כל מצוותיו?
- ב. כשהרמב"ם אומר שאפילו אלו הרשעים הגדולים "מקבלין אותם בתשובה", על מי הוא מדבר? מי "מקבל" אותם?

לעילוי נשמת נפתלי הערץ בן מנחם מנדל לעזער ז"ל

י מחטיאי הרבים - אֶחָד שֶׁהִחְטִיא בְּדָבָר גָּדוֹל, כִּי־רַבְעָם וְצָדוֹק וְבִי־תוֹס, וְאֶחָד שֶׁהִחְטִיא בְּדָבָר קָל, אֲפִילוּ לְבַטֵּל מִצְוֹת עֲשֵׂה, וְאֶחָד הַאֹנֵס אַחֵרִים עַד שֶׁיִּחְטְאוּ, כִּמְנַשֶּׁה שֶׁהָיָה הוֹרֵג יִשְׂרָאֵל עַד שֶׁיַּעֲבֹדוּ עֲבוּדָה זָרָה, אוֹ שֶׁהִטְעָה אַחֵרִים וְהִדְיָחֵם, כִּישֹׁעֵי.

1א הפורש מדרכי צבור - אף על פי שלא עבר עברות, אלא נבדל מעדת ישראל, ואינו עושה מצוות בכללן, ולא נכנס בצרתן, ולא מתענה בתעניתן, אלא הולך בדרך פאנאנא מגוזי הארץ, וכאלו אינו מהן, אין לו חלק לעולם הבא.

2א העושה עברות ביד רמה כיהויקים - בין שעשה קלות בין שעשה חמורות, אין לו חלק לעולם הבא. וזה הוא הנקרא 'מגלה פנים בתורה', מפני שהעוץ מצחו וגלה פניו, ולא בוש מדברי תורה.

יב שנים הם המוסרין: המוסר חברו ביד גזיים להרגו או להכותו, והמוסר ממון חברו ביד גזיים, או ביד אנסים שהוא פגוי - שניהן אין להן חלק.

יג מטילי אים על הצבור שלא לשם שמים - זה הרודה צבור בחזקה והן יראין ופוחדין ממונו הרבה, וכונתו לכבוד עצמו ולכל הפציו, לא לכבוד שמים, פגון מלכי הגזיים.

1ד כל אֶחָד וְאֶחָד מארבעה ועשרים אנשים אלו שפנינו - אף על פי שהן ישראל, אין להם חלק לעולם הבא. ויש עברות קלות מאלו, ואף על פי כן אמרו חכמים שהרגיל בהן אין לו חלק לעולם הבא, פדיו* להתרחק מהן ולהזהר מהן.

2ד ואלו הן: המכנה את חברו, והקורא לחברו בכינוי, והמלביין פני חברו ברבים, והמתפבד בקלון חברו, והמבזה תלמידי חכמים, והמבזה רבותיו, והמבזה את המועדות, והמחלל את הקדשים.

3ד במה דברים אמורים שכל אֶחָד מאלו אין לו חלק לעולם הבא? בשמות בלא תשובה. אָבֵל אִם שָׁב מִרְשָׁעוֹ, וּמִתּוֹ וְהוּא בְּעַל תְּשׁוּבָה - הרי זה מבני העולם הבא, שאין לה דבר שעומד בפני התשובה. אפילו פפר בעקר כל ימיו, ובאחרונה שב - יש לו חלק לעולם הבא, שפאנאנא: "שלוש שלום לרחוק ולקרוב, אמר יי, ורפאתיו" (ישעיה נז, ט).

4ד כל הרשעים והפושעים והמשפמים וכיוצא בהן שחזרו בתשובה, בין בגלוי בין שחזרו במטמוניות - מקבלין אותן, שפאנאנא: "שובו בניי שובבים" (ירמיה ג, יד; ג, כב), אף על פי שעזין שובב הוא, שהרי בסתר בלבד חזר ולא בגלוי - מקבלין אותו בתשובה.

כִּי־רַבְעָם - שעשה עגלי זהב (מלכים-ב יז, כא). **כִּמְנַשֶּׁה** - ראה מלכים-ב כא, טז. **כִּישֹׁעֵי** - ישו הנוצרי. ומפני הצרות הרבות שאין להן קץ שסבל עמנו בשם האמונה בו, נהגו לענות את שמו ולכותו דרך גנאי יש"ו, שם רשעים ירקבו. **וְאֶחָד נִכְנָס בְּצָרְתָן** - צרות הציבור אינן נוגעות לו. **אָנֹס** - איש אלים (לפירוט חדרים, ראה חובל ומזיק פרק ח). **הַרְוֵדָה** - השולט. **הַפְּצִיּוֹ** - רצונותיו (ראה בהרחבה סנהדרין כא, כה). **וְיֵשׁ עֲבֵרוֹת קְלוֹת מֵאֵלוֹ... אִין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא** - "לפי שלא יבוא מעשה מן המעשים האלו, ואף על פי שהם קלים לפי מחשבת החושב, כי אם מנפש חסרה שלא הגיעה לשלמות ואינה ראויה לחיי העולם הבא" (פ"מ סנהדרין ג, א). **כְּדִי** - כ"א: פְּדִי הֵן, והיינו שכדאי וראוי להתרחק מהן משום חומרתן. **הַמְּכַנֶּה אֶת חֲבֵרוֹ** - הממציא לחברו כינוי של גנאי. **הַקּוֹרֵא לְחֲבֵרוֹ בְּכִינוּיֹו** - בכינוי של גנאי שהמציא לו אחרים. **וְהַמְּלַבֵּיין פְּנֵי חֲבֵרוֹ** - מבייש אותו עד שפניו מלבינות (בענין זה ראה דעות נ, ח; חובל ומזיק ג, ד). **וְהַמְּתַפְבֵּד בְּקִלּוֹן חֲבֵרוֹ** - משווה את מעשיו וחכמתו של חברו ומכבד את עצמו ומבייש את חברו (להלן ד, ד). **וְהַמְּבַזֶּה אֶת הַמוֹעֲדוֹת** - שאינו מכבד את המועדים, את הימים הטובים ואת חול המועד, באכילה ובשתיה ובמלבושים נאים ובעסק התורה (ק). **וְהַמְּחַלֵּל אֶת הַקְּדוּשִׁים** - שאינו נוהג בהם כבוד (ק). **בְּמַטְמוּנוּיּוֹת** - בסתר. **מְקַבְּלִין אוֹתָן** - הדברים אמורים ביחס לה', שהוא יודע תעלומות לבם ומקבל אותם, אבל כלפי הציבור: "המינים מישראל אינן כישראל לדבר מן הדברים, ואין מקבלים אותם בתשובה לעולם" (עבודה זרה ב, ה), מחשש שצדקתם מן הפה ולחוץ (וכך השיב רבנו בענין היחס בין שתי ההלכות הללו. ראה שו"ת רסד).

ביאורים

בפרקים הקודמים למדנו על מהותה של התשובה ועל אילו חטאים יכול האדם לשוב בתשובה. בפרק זה מלמדנו הרמב"ם שלפעמים מצוות התשובה דורשת מאמץ רב. ישנם מעכבים לעשיית התשובה שלא מאפשרים בקלות לשוב על אותו החטא. הרמב"ם מחלק את החטאים הללו לכמה קטגוריות:

א. ארבעה חטאים שבהם אין הקב"ה מספק בידו של האדם לחזור בתשובה. לא רק שה' אינו מסייע אלא הוא אף מעכב בעד האדם. כביכול יש עיכוב משמים שאותו אדם לא ישוב בתשובה. הסיבה לכך היא המכנה המשותף בין כל העברות האלה. בכל העברות הללו האדם מכשיל את הזולת. גם כאשר האדם ישוב בתשובה ההשפעה של החטא עדיין תמשיך על האדם שהוא הכשיל. זו הסיבה לכך שהקב"ה לא מאפשר בקלות מצב שבו האדם המחטיא יזכה לעולם הבא, ואילו זה שחטא בגללו ירד לאבדון. צריך תשובה מאוד עמוקה כדי לתקן הכשלת אחרים.

הרמב"ם אף מחדש שלא רק המחטיא בידיים אלא אף זה שלא מוחה בחוטאים נחשב כחוטא וכמכשיל את הרבים.

גם אדם שאומר אחטא ואשוב - גורם לכישלון אך הפעם של עצמו. בתפיסת העולם שלו הוא מכשיל את עצמו שוב ושוב! הוא משתמש בתשובה לרעה. ככלי עזר להעמיק ולהרבות בחטאים! לכן הקב"ה לא יאפשר לו לשוב בקלות כדי שהמתנה הגדולה שנתן לנו האל, שהיא התשובה, לא תהפך לכלי משחית.

ב. חמישה חטאים נועלים את דרכי התשובה בפני עושיהם. בחטאים אלו אין עיכוב משמים אלא האדם לא מאפשר לעצמו לשוב בתשובה. חזרה בתשובה אינה מתרחשת בחלל ריק. אדם נפגש עם אנשי אמת ונקשר אליהם, שומע דברי תורה ושיחות של רבנים, קורא מאמרים - כל הדברים הללו נותנים כיוון רוחני חיובי המשפיע לטובה. רבותיו של האדם והחכמים בכלל משפיעים לטובה. כאשר האדם מנתק את עצמו מגורמי ההשפעה החיוביים הללו או שיש לו ניתוק נפשי מהמצוות אין לו שום פתח בנפש שיאפשר לו לקלוט רוחות טובות. הוא נעל את דלתי ליבו מפני התשובה.

הרחבות

• היחס לרבינים

הַמְבַּזָּה רְבוּתוֹ. לפי הגמרא, המבזה תלמידי חכמים נקרא אפיקורוס [מסכת טהרה דף צט ע"ב]. הרב חר"פ מסביר שאסור לבזות את חז"ל ודבריהם מכיוון שהם מוסרי התורה והצינור המקשר אותנו אליה בלי שום אפשרות לדרכים אחרות ו"מבלעדם לא הייתה התורה מתקבלת, כי גם הם מעצמיותה של תורה".

מבאר הרב קוק זצ"ל שהיחס הזה לא נוגע רק לחז"ל, אלא גם לתלמידי חכמים בימינו, מכיוון שהם המורים את כבוד השכינה בעולם: "והנה כבוד שמים יתרבה בעולם רק על ידי כבוד התורה ולומדיה. על כן מבזה תלמיד חכם אפיקורוס נחשב" [עין איה ברכות פרק ג אות כג].

הסבר נוסף שמביא הרב קוק נוגע למישור הפרקטי: "על כן בהיות האדם דן תלמידי חכמים לכף זכות, הוא דן את דבריהם לכף זכות. ובהיותם תמוהים לפי ההשקפה, מוצא בהם טעם לשבח בעומק הרעיון, ומתחזק בדרך הטובה, כי יהיו דברים של קודש שיצאו מחכמי אמת נר לרגלו. והמבזה רבותיו כתב הרמב"ם שמשום הכי הוא מהדברים המעכבים את התשובה, מפני שלא יהיה לו ממי ללמוד" [עין איה שם אות כד].

שאלות לדין

- מדוע כל כך חמור לחטוא על דעת לשוב בתשובה מיד אחר כך?
- לאור דברי הרמב"ם, מהו תפקידו של רב בישראל?

לעילוי נשמת ציפורה בת יעקב יוסף ז"ל

להצלחת דוד בן חניאל, וכן בת בנימין

פְּרָק רְבִיעִי מעכבי התשובה

א עֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה דְּבָרִים מְעַכְבִּין אֶת הַתְּשׁוּבָה: אַרְבָּעָה מֵהֶן עוֹנֵן גְּדוֹל, וְהַעוֹשֶׂה אֶחָד מְאַרְבָּעֵתָן - אֵין הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְסַפֵּיק. בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה לְפִי גְדוֹל חֲטָאוֹ, וְאֵלוֹ הֵן: (א) הַמְּחַטֵּיא אֶת הַרְבִּים; וּבְכֻלָּל עוֹנֵן זֶה, הַמְּעַכֵּב אֶת הַרְבִּים מִלַּעֲשׂוֹת מִצְוָה. (ב) וְהַמְטִיחַ חֲבֵרוֹ מִדְרָךְ טוֹבָה לְדְרָךְ רָעָה, פְּגוֹן מִסִּית וּמִדִּיחַ. (ג) הַרוֹאֶה בְּנֵי בִתְרֵיבֵי רָעָה וְאֵינוֹ מִמְחֵהוּ בְּיָדוֹ; הוֹאִיל וּבְנֵי בִתְרֵיבֵי - אֵלוֹ מְחָה בּוֹ הִיא פֹּרֵשׁ, וְנִמְצָא פְּמַחְטֵיא אוֹתוֹ. וּבְכֻלָּל עוֹנֵן זֶה - כָּל שֶׁאֶפְשֵׁר בְּיָדוֹ לְמַחֹת בְּאַחֲרִים, בֵּין רַבִּים בֵּין יְחִידִים, וְלֹא מְחָה בְּהֵן, אֲלֵא הַנִּיחַ אוֹתָן בְּכֻשְׁלוֹנָן. (ד) וְהַאֲמִיר 'אַחַטָּא וְאָשׁוּב'; וּבְכֻלָּל זֶה הַאֲמִיר 'אַחַטָּא וְיִוִּם הַכַּפּוּרִים מְכַפֵּר'.

ב וּמִהֵן חֲמִשָּׁה דְּבָרִים הַנּוֹעְלִין דְּרַכֵּי הַתְּשׁוּבָה בְּפָנֵי עוֹשֵׂיהֶן, וְאֵלוֹ הֵן: (א) הַפּוֹרֵשׁ מִן הַצְּבֹר; לְפִי שֶׁבְּזַמַּן שֶׁיַּעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה לֹא יִהְיֶה עִמָּהֶן, וְאֵינוֹ זֹכֵה עִמָּהֶן בְּזִכְיוֹת שְׁעוֹשֵׂין. (ב) הַחוֹלֵק עַל דְּבָרֵי חֲכָמִים; לְפִי שֶׁמִּחְלָקְתוֹ גּוֹרְמֵת לוֹ לְפָרֵשׁ מֵהֶן, וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ יְדַע דְּרַכֵּי הַתְּשׁוּבָה. (ג) וְהַמְלַעֵג עַל הַמִּצְוֹת; שֶׁפִּינֵן שֶׁנִּתְבָּא בְּעֵינָיו אֵינוֹ רוֹדֵף אַחֲרֵיהֶן וְלֹא עוֹשֵׂן, וְאֵם לֹא יַעֲשֶׂה - בְּמָה יִזְכֶּה? (ד) וְהַמְבַּזָּה רְבוּתֵי; שֶׁדְּבָר זֶה גּוֹרֵם לָהֶן לְדַחְפוֹ וּלְטַרְדּוֹ פִּישׁוּעַ וּכְגִיחָזִי, וּבְזַמַּן שֶׁנִּטְרַד לֹא יִמְצָא מִלְּמַד וּמוֹרָה לוֹ דְּרַךְ הַאֲמֵת. (ה) וְהַשּׁוֹנֵא אֶת הַתּוֹכְחוֹת; שֶׁהֵרִי לֹא הֵנִיחַ לוֹ דְּרַךְ הַתְּשׁוּבָה, שֶׁהַתּוֹכְחָה גּוֹרְמֵת לַתְּשׁוּבָה, שֶׁבְּזַמַּן שֶׁמוֹדִיעֵין לוֹ לְאֶדָם חֲטָאוֹ וּמְקַלְמֵין אוֹתוֹ - חוֹזֵר בְּתְשׁוּבָה, כְּמוֹ שֶׁפְּתוּב בַּתּוֹרָה: "זָכַר אֶל תְּשׁוּבָתוֹ..." (דברים ט, ז), "מְמַרִים הֵייתֶם..." (שם ט, כד; לא, כז), "וְלֹא נָתַן יי לָכֶם לֵב..." (שם ט, כט, א), "עַם נָבֵל וְלֹא חָכָם" (שם לב, א). וְכֵן יַעֲשֶׂהוּ הוֹכֵיחַ אֶת יִשְׂרָאֵל וְאָמַר: "הוּי גּוֹי חֲטָא..." (ישעיה א, ד), "יָדַע שׁוֹר קָנְהוּ..." (שם א, א), "מִדַּעְתִּי כִי קָשָׁה אֶתְהוּ..." (שם מ, ט). וְכֵן צָהוּ הָאֵל לְהוֹכִיחַ לְחַטָּאִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "קָרָא בְּגִרְוֹן אֵל תַּחֲשֹׁף" (שם נח, א). וְכֵן כָּל הַנְּבִיאִים הוֹכִיחוּ לְיִשְׂרָאֵל עַד שֶׁחָזְרוּ בְּתְשׁוּבָה. לְפִיקָה צְרִיף לְהַעֲמִיד בְּכָל קֶהֱל וְקֶהֱל מִיִּשְׂרָאֵל חֲכָם גְּדוֹל וְזָקֵן וְיֵרָא שְׁמַיִם מְנַעֲרֵין וְאוֹהֵב לָהֶן, שֶׁיֵּהָא מוֹכִיחַ לְרַבִּים וּמְחַזְרֵין בְּתְשׁוּבָה. וְזֶה שֶׁשּׁוֹנֵא אֶת הַתּוֹכְחוֹת - אֵינוֹ בָּא לְמוֹכִיחַ וְלֹא שׁוֹמֵעַ דְּבָרָיו; לְפִיקָה יַעֲמֵד בְּחַטָּאוֹתָיו, שֶׁהֵם בְּעֵינָיו טוֹבִים.

מעכבין את התשובה - מקשים על התשובה (ראה לחלו ה, **מספיק** - מסייע (פח"מ כפירוש ח, ט). **מסית** ו**מדיח** - המפתים לעבוד עבודה זרה. המסית את היחיד והמדיח את הרבים. **ממחה** - מוכיח. **אחטא ואשוב** - ואחזור בתשובה, ונמצא שניצל את התשובה כדי לחטוא. **הפורש מן הצבור** - והם האנשים שפרקו עול המצוות מעל צווארם, ואינן נכללין בכלל ישראל בעשיית המצוות וכיבוד המועדות וישיבת בתי כנסיות ובתי מדרשות, אלא הרי הם בני חורין לעצמן כשאר האומות" (אבל א, י; לעיל ג, א). **לדחפו ולטרדו** - לסלק אותו. **בגיהזי** - שקרא לרבו בשמו מבלי להזכירו דרך כבוד (מלכים ב-ח, ה; תלמוד תורה ח, ה). **"זכר אל תשכח"** את אשר הקצפת את ה' אלהיך במדבר, למן היום אשר יצאת מארץ מצרים עד באכם עד המקום הזה **ממרים הייתם עם ה'.** **"ולא נתן יי לכם לב"** - שכל להבין את כל מה שעשה למענכם. **ידע שור קנהו** - אפילו השור מכיר את בעליו, ואילו אתם אינכם מכירים את הקב"ה. **"מדעתי כי קשה אתה.** וגיד ברזל ערפך ומצחך נחושה" - מאחר שידעתי שאתה, ישראל, עיקש המסרב לקבל תוכחה, ועורפך קשה כגוש ברזל, שקשה לכופף אותו, ואתה מסרב לשוב מדרכך הרעה, ומצחך מבריק כנחושת ואינו מחוויר מן הבושה. **אל תחשף** - אל תימנע מלזעוק.

ביאורים

יש שלוש קבוצות נוספות של חטאים המעכבים את התשובה והן:

חמישה חטאים שהעושה אותם אי אפשר לו שישבו תשובה גמורה. בקבוצה זו אין עונש אלוהי של עיכוב התשובה וגם לא מחסום נפשי. העיכוב כאן הוא מציאותי, טכני. קשה מאוד לשוב בתשובה גמורה הכוללת תיקון המעוות מכיוון שאין הוא יודע היכן למצוא אנשים אלו ולהחזיר להם את אשר נטל מהם.

חמישה חטאים אשר אין חזקה שהעושה אותם ישוב (בתשובה) עליהם, כיוון שהם נראים כחטאים קלים בעיני האדם. בחטאים אלו יש מחסום פסיכולוגי לשוב בתשובה. גם לאדם ששומר תורה ומצוות הדבר קשה מכיוון שהאדם אינו מבין את חומרת מעשיו, ולכן אינו מבין את הצורך לשוב בתשובה. הרמב"ם מברר שכל אחת מעברות אלו היא עברה ממש ולא רק חומרה או חסידות.

הקבוצה החמישית היא החידוש הגדול בדברי הרמב"ם. הרמב"ם מונה חמישה חטאים שהם בעצם מידות מקולקלות שהאדם שבוי בהן. מידות, בשונה ממעשים, קשה מאוד לשתות. הן נהפכות לטבע שני שלנו. זהו עיכוב גדול מכיוון שגם אם האדם רוצה לשנות הוא מרגיש שהוא צריך לעקור חלק מאישיותו ולא רק לשנות מעשים חיצוניים לו. אגב דיברו על המידות, הרמב"ם אומר שגם התחברות לרשע היא מידה מקולקלת של נטייה והימשכות אחרי דבר שאינו טוב.

גם כאן מסיים הרמב"ם שגם על עברות אלו שיש בהן עיכוב - אפשר לשוב בתשובה ולהיות בן העולם הבא. גם עברות שאמרו שיש קושי טכני לשוב עליהם בתשובה, כמו אדם שקילל את הרבים, יש לאדם לעשות ככל שביכולתו כדי לשוב, והשאר נתון לריבונו של עולם. הדבר דומה למה שהרמב"ם לימדנו על אדם שחטא לחברו, וכשהחליט לחזור בתשובה כבר מת החבר ללא שהניח יורשים. עליו להשאיר את הממון בבית דין ובכך תשובתו נעשית. כך גם כאן, יעשה ככל שביכולתו וה' יקבל את תשובתו.

הרחבות

• לא תקלה

המקלל את הרבים. הרמב"ם בספר המצוות מבאר את הטעם בגללו התורה אסרה את הקללה: "והיה עולה בדעתנו שכוונת התורה שאסרה קללת אדם מישראל היא: אם הוא שומע את זה, מחמת הבושה והצער המגיעים לו. אבל קללת החרש כיון שאינו שומע ואינו מצטער בכך, הרי אין חטא בדבר". על כן מסביר הרמב"ם שהסיבה לאיסור הקללה נעוצה בעיקר בפגם המוסרי של המקלל: "לפיכך השמיענו שהוא אסור, והזהיר עליו, לפי שאין התורה מביטה על מצב המתחרף בלבד, אלא הביטה גם על מצב המחרף, שהזהר שלא יעורר נפשו לנקמה ולא ירגילנה לכעוס" [מצוות לא תעשה שיז].

על דברי הרמב"ם כותב ספר החינוך: "ונראה לי מדבריו, שלא יראה הוא בדעתו נזק אל המקולל בקללה, אלא שתרחיק התורה העניין מצד המקלל שלא ירגיל נפשו אל הנקמה והכעס ואל פחיתות המדות" [מצוה רלא].

לדעת ספר החינוך הטעם שונה: "נאמר כי משרשי המצווה, שמנענו השם מהזיק בפינו לזולתינו כמו שמנענו מהזיק להם במעשה" (שם). לפי דבריו אכן יש נזק שעשוי לצאת למתקלל על ידי המקלל: "ועל כן ידענו ונראה תמיד כי לפי חשיבות נפש האדם ודבקותה בעליונים כנפש הצדיקים והחסידיים, ימהרו דבריהם לפעול בכל מה שידברו עליו, וזה דבר ידוע ומפורסם בין יודעי דעת ומביני מדע". עוד מוסיף טעם אחר: "ואפשר לומר עוד, כי העניין להשביט ריב בין בני אדם ולהיות ביניהם שלום, כי עוף השמים יוליך את הקול ואולי יבוא דברי המקלל באזני מי שקילל".

ומסכם את שתי השיטות: "וכל דברי רבנו נקבל, עם היות לבנו נאחז במה שכתבנו יותר"

שאלות לדין

- א. משתמע מהרמב"ם שהבעייתיות בהסתכלות בעריות היא רק מצד זה שבהסתכלות כזו טמונה ההתחלה של החטא. האם יש בעיות נוספות בחטא זה?
- ב. "המתחבר לרשע". האם יש מצב שבו מותר או אפילו כדאי להתחבר לרשע?

ג ומהם חמשה דברים - העושה אותן אי אפשר לו שישבו תשובה גמורה, לפי שהן עונות שפין אדם לחברו, ואינו יודע חברו שחטא לו, כדי שיחזיר לו או ישאל ממנו למחול לו, ואלו הן: א) המקלל את הרבים - לא קלל אדם ידוע כדי שישאל ממנו כפורה. ב) והחולק עם הגנב, לפי שאינו יודע גנבה זו שלמי היא, אלא הגנב גנב רבים ומביא לו, והוא לוקח. ועוד, שהיא מחזק יד הגנב ומחטיא אותו. ג) והמוצא אבדה ואינו מקריז עליה עד שיחזירה לבעליה; לאחר זמן, כשיעשה תשובה - אינו יודע למי יחזיר. ד) והאוכל שד עניינים ויתומים ואלמנות; אלו בני אדם אמללין הן, ואינן יודעין ומפרסמין, וגולין מעיר לעיר ואין להם מכיר כדי שידע שד זה שלמי הוא ויחזירנו לו. ה) והמקבל שחד להטות דין - אינו יודע עד היכן הגיעה הטטה זו וכמה הוא כחה - כדי שיחזיר, שהדבר יש לו רגלים. ועוד, שהוא מחזק יד זה ומחטיא אותו.

ד ומהן חמשה - העושה אותן אין חזקתו לשוב מהן, לפי שהן דברים קלים בעיני רב האדם, ונמצא חוטא, והוא ידמה שאין זה חטא, ואלו הן: א) האוכל מסעודה שאינה מספקת לבעליה, שזה אבק גזל, והוא מדמה שלא חטא, ויאמר: כלום אכלתי אלא ברשותי? ב) והמשתמש בעבוסו שלעני, שהעבוס שלעני אינו אלא גפון קרדם, ומחרשה, ויאמר בלבו: אינן חסרים, והרי לא גזלתי אותו. ג) והמסתפל בעריות, מעלה על דעתו שאין בכה כלום, שהוא אומר: וכי בעלתי או קרבתני? והוא אינו יודע שראית העינים עוון גדול, שהיא גורמת לגופו שלעריות, שצאמר: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואתרי עיניכם" (במדבר טו, טז). ד) והמתכבד בקלון חברו, אומר בלבו שאינו חטא, לפי שאין חברו עומד, ולא הגיעה לו בשת ולא בישו, אלא ערו מעשיו הטובים וחקמתו למול מעשה חברו או חקמתו, כדי שיראה מוקללן שהוא מכבד וחברו בזוי. ה) והחושד פשרים, אומר בלבו שאינו חטא, לפי שהוא אומר: מה עשיתי לו, וכי יש שם אלא חשד שמוא עשה או לא עשה? והוא אינו יודע שזה עוון, שמפשים אדם פשר בדעתו פבעל עברות.

ה ומהן חמשה דברים - העושה אותן ימשוה אתריהן תמיד, והן קשין לפרש מהן, לפיכך צריך אדם להזהר מהן שפא ידבק בהן, והן קלן דעות רעות עד מאד, ואלו הן: רכילות, ולשון הרע, ובעל חמה, ובעל מחשבה רעה, והמתחבר לרשע, מפני שהוא למד ממעשיו והם נרשמיין בלבו; הוא שאמר שלמה: "ורעה כסילים ירוע" (משלי יג, כ). וכבר חפרנו בהלכות דעות דברים שצריך כל אדם לנהג בהן תמיד, קל וחמר לבעל תשובה. וכל אלו הדברים וכיצא בהן - אף על פי שמעכבין את התשובה, אינן מונעין את התשובה; אלא אם עשה אדם תשובה מהן - הרי זה בעל תשובה, ויש לו חלק לעולם הבא.

החולק עם הגנב - הקונה ממנו את החפצים הגנובים (גנבה ה, א). **שהוא מחזק יד הגנב ומחטיא אותו** - וגורם לו לגנוב עוד, ועובר על "ולפני עור לא תתן מכשול" (גנבה ה, א; גולה ואבדה ה, א). **שד עניינים** - גולת נכסי עניים. **אמללין** - אומללים. **להטות דין** - לשנות את הדין במשפט טובות מי שנותן שוחד. **כמה הוא כחה** - להטות את לבו עד שאינו יכול לראות את האמת. **שהדבר יש לו רגלים** - השפעת השוחד ארוכת טווח (פ"מ טירות ב, ט). **מסעודה שאינה מספקת לבעליה** - שהעני מומינו לאכול מתוך בושה, והארוחה אינה מספיקה אף לעני. **אבק גזל** - שאין העני רוצה לתת ממאכלו, ורק נאלץ לעשות כן. **המשתמש בעבוסו שלעני** - חינם. שמשתמש לצרכיו במשכון (עבוסו) שנטל מן הלווה כעירבון לפירעון חובו (ראה מלווה ולווה ג, ח). **קרדם** - גרון. **והמסתפל בעריות** - מתבונן בנשים שאסור לו לשאת אותן. **עומד** - נוכח. **דעות רעות** - הרגלים רעים הבאים מתפיסות רעות. **רכילות** - "זה שהוא שוען דברים והולך מזה לזה ואומר: 'כך וכך אמר פלוני', 'כך וכך שמעתי על פלוני'" (דעות ז, ב וראה ביאורנו שם). **ולשון הרע** - המספר בגנות חברו (שם). **ובעל חמה** - כעסן. **ובעל מחשבה רעה** - של חטא, והיא עברה בדבר הנכבד ביותר באדם, מהותו ומחשבתו (ראה מ"ג, ח "הרחורי עברה קשים מעברה"). **ורעה כסילים ירוע** - המתרועע עם הטיפשים - הרעים נעשה רע.

החסרים פיוס ומחילה

הנראים כאין בהם חטא

דעות רעות - פרישתן קשה